

Nr 14

Utlåtande i anledning av motioner angående behovsprövningen av studiemedel för gift studerande.

Andra lagutskottet har behandlat sex till lagutskott hänvisade motioner.

1) De likalydande motionerna I: 137 av herr *Blomquist* samt II: 184 av fru *Sundberg* och herr *Nordstrandh*. I motionerna har hemställts, »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om att Kungl. Maj:t måtte framlägga förslag om att endast egen inkomst skall ligga till grund för behovsprövning av studiemedel för gift studerande».

2) De likalydande motionerna I: 408 av herr *Lidgard* samt II: 512 av fru *Kristensson*. I motionerna har hemställts, att riksdagen måtte besluta, »att vid fastställande av studiemedelsbelopp hänsyn icke skall tagas till makes inkomst».

3) De likalydande motionerna I: 188 av fru *Diesen* och fröken *Stenberg* samt II: 249 herrar *Nordstrandh* och *Wennerfors*. I motionerna har hemställts, »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla att behovsprövning av studiemedel mot makes inkomst av förvärvsarbete slopas».

I motionerna under 2) och 3) framställs även vissa andra yrkanden i studiesociala frågor. I dessa delar behandlas motionerna i särskilda utlåtanden.

Beträffande de skäl motionärerna åberopar till stöd för sina yrkanden, får utskottet, i den mån redogörelse inte lämnas därför i det följande, hänvisa till motionerna II: 184, II: 512 och I: 188.

Gällande bestämmelser m. m.

För finansiering av studier vid universitet och högskolor samt vid vissa andra läroanstalter och utbildningslinjer tillhandahåller staten studiemedel. Bestämmelser härom finns i *studiemedelsförordningen* den 4 juni 1964 (nr 401).

Studiemedel består av dels studiebidrag, dels återbetalningspliktiga studiemedel. Studiemedel utgår för varje termin med högst 70 % av det basbelopp, som avses i 1 kap. 6 § lagen om allmän försäkring, eller för närvarande — med tillämpning av det basbelopp, som gällde vid ingången av år 1968 (5 700 kr.) — med 3 990 kr. Har den studerande vårdnaden om barn som inte fyllt 16 år eller är han skyldig utge underhållsbidrag till sådant barn, utgår dessutom för varje barn barn tillägg med 12,5 % av basbeloppet.

Av studiemedlen utgör för studerande, som är berättigad till oreducerat belopp, 875 kr. per termin studiebidrag. Detta belopp erhålles i första hand och utan återbetalningsskyldighet. Återstående belopp utgöres av återbetalningspliktiga studiemedel. Den som är berättigad till studiemedel med lägre belopp än 70 % av basbeloppet får i studiebidrag så stor del av 875 kr. som svarar mot förhållandet mellan det belopp vartill han är berättigad och 70 % av basbeloppet.

Studiemedlen är behovsprövade varvid hänsyn tages till den studerandes och, om han är gift, hans makes ekonomi (11 och 12 §§ studiemedelsförordningen). Däremot beaktas ej den studerandes föräldrars ekonomiska förhållanden. Vid behovsprövningen är två faktorer av betydelse: inkomst och förmögenhet. Överstiger den studerandes inkomst för terminen 40 procent av basbeloppet minskas de maximala studiemedlen med två tredjedelar av det överskjutande beloppet. Överstiger studerandens förmögenhet sex gånger basbeloppet skall en femtedel av det överskjutande beloppet anses som inkomst. Är den studerande gift och sammanbor med maken kan studiemedlen reduceras även med hänsyn till makens inkomst. Överstiger makens inkomst för termin 140 procent av basbeloppet reduceras studiemedlen med en tredjedel av det överskjutande beloppet. Vid inkomstprövningen beaktas makes förmögenhet på samma sätt som den studerandes egen, d. v. s. i den mån förmögenheten överstiger sex gånger basbeloppet anses en femtedel av det överskjutande beloppet som inkomst för maken.

Med inkomst enligt studiemedelsförordningen förstås bruttoinkomsten av förvärvsarbete och kapital, kontanta bidrag från föräldrar och andra, stipendier, naturaförmåner i form av kost och logi. Studiemedel och allmänt barnbidrag betraktas ej som inkomst.

Historik

Den behovsprövning av studiesociala förmåner, som fanns före det nuvarande systemets ikraftträdande, innebar i princip för gifta studerande att hänsyn togs till båda makarnas ekonomi. För universitets- och högskolestuderandes del betydde den tidigare ordningen, att inkomst för maken överstigande 10 000 kr. i regel diskvalificerade för statsstipendium och räntefritt lån, medan behovet av garantilån bedömes utifrån makarnas samlade ekonomiska situation, dock att inkomster för maken upp till 10 000 kr. i regel ej utgjorde hinder för sådant lån.

Studiesociala utredningen anförde i sitt betänkande »Rätt till studiemedel» (SOU 1963: 74).

Utredningen har den principiella inställningen att den studerandes rätt till studiemedel så långt möjligt skall bedömas enbart med hänsyn till honom själv. I enlighet härmed har utredningen i föregående avsnitt inte

ansett det motiverat att högre maximibelopp för studiemedel skall gälla för gift studerande än för ogift. Likaledes anser utredningen att rätten till studiemedel inte bör påverkas av att även maken uppbär studiemedel. Dock bör i sådant fall barn tillägg inte utgå till båda makarna utan endast till endera av dem.

När maken har mera betydande inkomster, synes emellertid en i viss mån annan bedömning motiverad. Det kan sålunda inte anses rimligt att studiemedel skall kunna utgå till den som tack vare maken får förutsättas leva i mycket goda ekonomiska förhållanden. Det bör dock inte komma i fråga att låta rätten till studiemedel påverkas av makes inkomster, så länge dessa ungefär motsvarar de nettoinkomster som maken skulle ha haft, om han uppbär studiemedel och dessutom förvärvsarbetade i måttlig omfattning. Men när makens inkomster överstiger denna gräns förefaller det befogat att de verkar reducerande på studiemedlen.

Den bärande tanken i behovsprövningen med hänsyn till makes ekonomi bör enligt utredningens mening följaktligen vara, att förvärvsarbetande make skall i realiteten vara minst jämställd med make, som uppbär studiemedel och därjämte har förvärvsinkomster av måttlig omfattning. Ett uttryck härför är summan av dels maximibeloppet för studiemedel, dels de inkomster som en studerande kan uppbära utan att hans rätt till studiemedel reduceras. Denna summa utgör för termin $(70+40=)$ 110 procent av basbeloppet, eller 5 170 kr. med basbeloppet 4 700 kr. Med hänsyn till att den som har sin försörjning av andra inkomster än studiemedel regelmässigt får högre skatt än den som uppbär studiemedel, bör maken kunna ha något högre inkomster än 110 procent av basbeloppet utan att den studerandes rätt till studiemedel påverkas därav. Enligt utredningens mening utgör i fråga om makes inkomst för termin ett fribelopp om 140 procent av basbeloppet $(=6\,580\text{ kr.})$ en lämplig avvägning. Fribeloppet motsvarar alltså en årsinkomst av 13 160 kr. och överstiger därmed med drygt 3 000 kr. de motsvarande belopp som tillämpas inom det studiesociala lånesystemet. Till den del makens inkomster överstiger fribeloppet, bör de — i likhet med vad som föreslagits skola gälla beträffande den studerandes egna inkomster — verka reducerande på den studerandes rätt till studiemedel. Denna reduktion bör dock vara betydligt mildare än när det är fråga om den studerandes egna inkomster. Det får nämligen anses rimligt att högre inkomster för maken regelmässigt medför högre standard, åtminstone för honom själv. Utredningen finner med hänsyn härtill lämpligt, att studiemedlen reduceras med en tredjedel av den del av makens inkomster, som överstiger det för sådana inkomster gällande fribeloppet. Behovsprövningen med hänsyn till makes inkomst föreslås alltså skola ske enligt formeln $s = \frac{1}{3} \times$

$(im - fm)$, där s betyder maximibeloppet för studiemedel inklusive barn tillägg, im makens inkomst och fm fribeloppet för denna inkomst. Det är att märka att för gift studerande studiemedlen kan komma att reduceras både av hans egna inkomster och av makens, allt i den mån inkomsterna överstiger respektive fribelopp.

Verkningarna av de nu föreslagna reglerna belyses närmare i tablå III (utesluten här).

De föreslagna reglerna för hänsynstagande till makes ekonomi kan må-

hända förefalla generösa. Emellertid är det härvid att märka, att det i och för sig är tveksamt, om någon sådan hänsyn över huvud bör tas. Om så skall ske, måste man gå fram med varsamhet. Den behållna inkomsten i en familj, där den ena maken uppbär studiemedel och den andra har fullt förvärvsarbete, bör härvid jämföras med den genomsnittliga konsumtionsnivån i familjer, där båda makarna har fullt förvärvsarbete. Dessutom bör den behållna inkomsten inte minska vid stigande inkomster för den förvärvsarbetande maken.

Ett annat skäl mot att allför mycket beakta makes ekonomi vid behovsprövningen är att detta kan motverka benägenheten för utbildning vid vuxen ålder. En kategori, som framför allt kan tänkas utnyttja det förhållandet att studiemedel kan utgå trots jämförelsevis god ekonomi hos maken, är kvinnor, vilka efter en period av hemarbete önskar återvända till arbetsmarknaden och därför vill skaffa sig en yrkesutbildning. I jämförelse med vad som gäller på vissa andra områden ter sig utredningens förslag inte för generöst. Sålunda kan husmödrar vid omskolning erhålla ett återbetalningsfritt utbildningsbidrag, s. k. grundbidrag, med 410 kr. i månaden, i regel utan hänsyn till mannens ekonomi. Till detta kan utgå vissa tillägg. En annan kategori, för vilken ifrågavarande regler kan få betydelse, är lärare, som efter några års yrkesverksamhet vill skaffa sig högre kompetens. Här är det inte ovanligt att maken har goda inkomster. Därest dessa tillåtes reducera den studerandes rätt till studiemedel mera än vad utredningen föreslagit, är det risk för att studierna medför en alltför kraftig standardsänkning för familjen.

Till jämförelse belyses i tablå IV (utesluten här) den ekonomiska situationen i ett studentäktenskap med ett barn.

När det gäller att avgöra vad som skall räknas såsom makes inkomst bör enligt utredningens mening kunna tillämpas samma grunder som föreslagits för den studerandes egen inkomst. Till makes inkomst skall alltså räknas både skattepliktig och icke skattepliktig sådan med undantag för allmänt barnbidrag.

Behovsprövningen med hänsyn till makes ekonomi skall givetvis inte avse enbart makens inkomst utan även hans *förmögenhet*. Utredningen finner lämpligt att makes förmögenhet beaktas på i princip samma sätt som den studerandes förmögenhet, d. v. s. sålunda att makes förmögenhet till den del den överstiger 4 basbelopp räknas såsom inkomst för maken vid behovsprövningen.

I *proposition nr 138 år 1964* med förslag till det nuvarande studiesociala systemet anförde föredragande departementschefen bl. a.

Röster har höjts för att man vid den nu förestående studiesociala reformen borde slopa all behovsprövning och således ge varje studerande vid universitet, högskola eller annan postgymnasial utbildningslinje studiemedel med bortseende även från hans egen och, i förekommande fall, hans makes ekonomiska förhållanden. Liksom utredningen och flertalet av remissorganen anser jag att detta inte kan komma i fråga i en tid då antalet studerande ständigt ökar och anspråken på studiemedelssystemet kan väntas stiga mycket hastigt och kraftigt. Såsom garantilånenämnden påpekat måste i detta sammanhang också beaktas risken för skeninskrivningar.

I fråga om behovsprövningen har utredningen ej velat föra ut tanken på

gifta studerande såsom från varandra ekonomiskt fristående personer i sina yttersta konsekvenser. De föreslagna reglerna om behovsprövning innebär att maximibeloppet för studiemedel skall reduceras med hänsyn till både den studerandes egen och hans makes inkomst och förmögenhet, därvid dock för var och en av dem skall tillämpas ett fribelopp. Makes inkomst och förmögenhet beaktas i mindre mån än inkomst och förmögenhet hos den studerande själv.

Praktiskt verkar reglerna så, att en inkomst hos den studerande själv på inmot 4 000 kronor om året och en inkomst hos hans make på inmot 14 000 kronor om året överhuvudtaget inte påverkar rätten till studiemedel. Helt bortfaller studiemedlen först vid en tämligen hög behållen inkomst. Så t. ex. bortfaller rätten till studiemedel för en ensamstående studerande utan barn först vid en behållen totalinkomst (studiemedel + annan inkomst efter avdrag för skatt) av omkring 10 000 kronor om året, och för en gift studerande utan barn, vars make ej har studiemedel, först vid en behållen totalinkomst för makarna av 21 000—25 000 kronor om året.

Förmögenhet ovanför ett visst fribelopp skall enligt förslaget jämföras med inkomst. Det praktiska resultatet av utredningens regler är att en förmögenhet hos den studerande själv å omkring 26 000 kronor eller en förmögenhet hos hans make å omkring 34 000 kronor alltid medför att rätten till studiemedel bortfaller.

Jag anser de av utredningen föreslagna reglerna i stort sett lämpligt utformade. Reduktionen med hänsyn till förmögenhet bör dock, när det gäller den studerandes egen förmögenhet, kunna ske på något mindre stränga villkor än utredningen förordat. Reglerna i ämnet kan dessutom betydligt förenklas, om man avstår från att i detta speciella hänseende göra skillnad mellan den studerandes egna och hans makes ekonomiska förhållanden. Jag föreslår, att det för termin beräknade maximibeloppet för studiemedel skall reduceras, förutom med inkomst hos den studerande själv eller hans make, även med en femtedel av hans egen eller hans makes förmögenhet i den mån denna överstiger fyra basbelopp eller i dagens penningvärde 19 200 kronor. Godtages denna konstruktion kommer först en förmögenhet på omkring 35 000 kronor, oberoende av vem förmögenheten tillhör, att utgöra ett absolut hinder mot beviljande av studiemedel.

I anslutning till propositionen väcktes motioner med samma syfte som de nu behandlade. *Särskilda utskottet* avstyrkte motionerna i sitt av riksdagen i denna del godkända *utlåtande nr 1 år 1964*. Utskottet anförde i denna fråga:

Den enda behovsprövning som härefter skall förekomma är en behovsprövning som tar sikte på den studerandes egna och, om han är gift, hans makes ekonomiska förhållanden. Bl. a. på grund av risken för skeninskrivningar vid universiteten och annat missbruk av det studiesociala systemet torde en behovsprövning i denna form t. v. inte kunna undvaras. Utskottet kan följaktligen inte godta de yrkanden om slopande av behovsprövningen med hänsyn till egen eller makens inkomst och förmögenhet som framstälts i *motionerna I: 811* och *II: 995* samt *motionen II: 1000*.

Utskottet godtog propositionens förslag om behovsprövning fränsett att fribeloppet för förmögenhet höjdes från fyra till sex basbelopp.

Även i motioner till 1966 års riksdag yrkades att sådana ändringar skulle vidtas i studiemedelsförordningen — och studiehjälpsreglementet — att bestämmelserna om hänsynstagande till makes ekonomi utgick. I utlåtande nr 22 anförde *andra lagutskottet* — efter att ha redogjort för studiesociala utredningens ställningstagande och riksdagsbehandlingen av frågan år 1964 — följande.

Utskottet vill först framhålla den förhållandevis generösa utformning som reglerna om hänsynstagande till makes ekonomi erhållit. Reduktion av studiemedel på grund av makes inkomst sker exempelvis först då denna överstiger för närvarande 14 840 kronor per år. Med hänsyn till det anförda och då den genom motionerna aktualiserade frågan i framtiden kan komma att övervägas i ett vidare sammanhang, anser utskottet, att det inte nu finns skäl att bifalla motionerna.

I enlighet med utskottets hemställan avslogs motionerna av riksdagen.

Det må här anmärkas, att det i yttrandet angivna beloppet 14 840 kr. vid ett basbelopp av 5 800 kr. motsvaras av ett belopp om 16 240 kr.

I *yrkesutbildningsberedningens* betänkande »Yrkesutbildningen» (SOU 1966: 3) behandlas frågan om studiesocialt stöd till vuxenstuderande. Utredningen, som inte behandlar frågan närmare utan förordar en särskild utredning, tar emellertid upp några av de problem som de nuvarande reglerna skapar för vuxenstuderande. Utredningen anser att varje medborgare, oavsett civilstånd och försörjningsplikt, skall betraktas som självständig i utbildningsavseende. Det är därför enligt utredningen angeläget att överväga, om icke medelsbehovet för makar eller motsvarande skall bedömas utan avseende på andra makens inkomst- och förmögenhetsvillkor.

I prop. 1967: 85 angående vissa åtgärder inom vuxenutbildningens område m. m. redovisades utredningens mening i nämnda frågor. Departementschefen tog inte uttrycklig ställning till problemet.

Utskottet

Det studiesociala stödet till studerande vid bl. a. universitet och högskolor utgår i form av studiemedel. Medlen är merit- och behovsprövade och utgår i princip per termin med maximalt 70 procent av basbeloppet. För den som har rätt till studiemedel med högsta beloppet är 875 kr. studiebidrag, medan återstående belopp utgörs av återbetalningspliktiga studiemedel. Reglerna om behovsprövning innebär att hänsyn tas till såväl sökandens som makes ekonomi. Studiemedlen reduceras, om den studerande har inkomst överstigande 40 procent av basbeloppet, med två tredjedelar av det överskjutande beloppet och, om den studerandes make har inkomst överstigande 140 procent av basbeloppet, med en tredjedel av det överskjutande beloppet. Har den studerande förmögenhet överstigande sex gånger bas-

beloppet jämställes en femtedel av det överskjutande beloppet med inkomst. Motsvarande regel gäller för makes inkomst.

Motionärerna yrkar att makes inkomst inte skall ha någon inverkan vid behovsprövningen. I motionerna anföres att det såväl av principiella skäl som med hänsyn till de praktiska verkningarna av nuvarande regler är angeläget att dessa ändras. Särskilt framhålles att reglerna är ägnade att motverka benägenheten hos en kvinna med förvärvsarbetande make att återuppta studier som hon avslutat exempelvis i samband med giftermål eller barnsbörd.

Studiesociala utredningen, vars förslag ligger till grund för studiemedelsförordningen, hade den principiella inställningen att en studerandes rätt till studiemedel så långt möjligt skulle bedömas med hänsyn enbart till den studerandes egen ekonomi. I de fall en studerandes make hade mera betydande inkomster ansåg emellertid utredningen en i viss mån annan bedömning motiverad. Utredningen uppställde med hänsyn härtill de principer för reducering av studiemedel som nu återfinns i studiemedelsförordningen.

Vid 1966 års riksdag väcktes motioner med samma syfte som de aktuella. Andra lagutskottet avstyrkte motionerna i sitt av riksdagen godkända utlåtande. Utskottet framhöll den förhållandevis generösa utformning som reglerna om hänsynstagande till makes ekonomi erhållit. Vidare hänvisade utskottet till att dessa regler kunde komma att övervägas i ett vidare sammanhang.

Utskottet kan inte finna att någon omständighet som utgör skäl till ett ändrat ställningstagande inträffat sedan frågan senast prövades. Utskottet får därför hemställa,

att följande motioner, nämligen

1) I: 137 och II: 184

2) I: 408 och II: 512, såvitt nu är i fråga,

3) I: 188 och II: 249, såvitt nu är i fråga,

icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 12 mars 1968

På andra lagutskottets vägnar:

AXEL STRAND

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herr Strand (s)*, fru Carlqvist (s), herrar Lars Larsson (s), Eric Carlsson (cp), Dahlberg (s), Edström (fp)*, Blomquist (h) och Blom (fp);

från a n d r a kammaren: herrar Anderson i Sundsvall (fp), Lundberg (s), Gustavsson i Alvesta (cp), Johansson i Södertälje (s), Fredriksson (s), Jonsson (fp), Göransson (s)* och Carlshamre (h).

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Blomquist* (h) och *Carlshamre* (h), som ansett,

a) att det avsnitt i utskottets yttrande som börjar på s. 7 med orden »Vid 1966 års» och slutar med orden »senast prövades» bort ersättas av text med följande lydelse:

»Motioner med samma syfte som de aktuella avvisades av 1966 års riksdag med hänvisning till bl. a. den förhållandevis generösa utformningen av reglerna för hänsynstagande till makes inkomst. Utskottet finner emellertid, i likhet med motionärerna, att starka principiella skäl talar för att vid behovsprövningen hänsyn tages endast till den studerandes egen inkomst. Därtill kommer, att nu gällande regler, även om de i många fall torde kunna uppfattas som relativt generösa, likväl — som motionärerna övertygande exemplifierat — i andra, heller icke sällsynta fall måste verka direkt avhållande på benägenheten att inlåta sig på högre studier.»

b) att utskottet bort hemställa,

»att riksdagen, med bifall till följande motioner, nämligen

1) I: 137 och II: 184

2) I: 408 och II: 512, såvitt nu är i fråga,

3) I: 188 och II: 249, såvitt nu är i fråga,

måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om förslag att endast den studerandes egen inkomst skall ligga till grund för behovsprövning av studiemedel till gift studerande.»